

OILA TARBIYASI – SHAXS KAMOLOTINING ASOSI

Zaripova Iroda

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute E- mail: irodarahmonqulova0405@gmail.com Tel:
+998700380405

Esanova Laylo

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute E-mail: esanovalaylo426@gmail.com Tel:
+998503036106

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila tarbiyasining shaxs shakllanishidagi o'rne, uning psixologik, pedagogik va ijtimoiy jihatlari keng tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy globallashtirish sharoitida oila institutining tarbiyaviy ahamiyati, yoshlar ongiga ta'sir etuvchi omillar va barkamol avlodni tarbiyalash masalalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: oila, tarbiya, shaxs, ma'naviyat, axloq, ijtimoiylashuv, yoshlar, qadriyatlar.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the role of family upbringing in the formation of a person, its psychological, pedagogical and social aspects. It also covers the educational importance of the family institution in the conditions of modern globalization, factors influencing the consciousness of young people, and the issues of raising a harmonious generation.

Keywords: family, upbringing, personality, spirituality, morality, socialization, youth, values.

Аннотация: В данной статье представлен всесторонний анализ роли семейного воспитания в формировании личности, его психологических, педагогических и социальных аспектов. Также рассматривается воспитательная значимость института семьи в условиях современной глобализации, факторы, влияющие на сознание молодежи, и вопросы воспитания гармоничного поколения.

Ключевые слова: семья, воспитание, личность, духовность, нравственность, социализация, молодежь, ценности.

KIRISH

Insoniyat taraqqiyoti davomida shaxs kamoloti masalasi doimo markaziy o'rinda bo'lib kelgan. Har qanday jamiyatning buguni va kelajagi unda yashayotgan insonlarning ma'naviy darajasi, dunyoqarashi va ijtimoiy faolligiga bog'liqdir. Shaxs kamoloti esa murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u biologik, ijtimoiy va ma'naviy omillar ta'sirida shakllanadi.

Ushbu omillar ichida tarbiya alohida ahamiyat kasb etadi. Tarbiya – bu insonni har tomonlama rivojlantirish, uning ichki salohiyatini yuzaga chiqarish va uni jamiyat hayotiga tayyorlashga qaratilgan uzluksiz jarayondir. Mazkur jarayonning boshlang'ich nuqtasi esa oiladir.

Oila inson hayotidagi ilk ijtimoiy muhit bo'lib, unda shaxsning dastlabki psixologik, axloqiy va ijtimoiy sifatlari shakllanadi. Bola hali maktabga bormasdan turib, oilada muomala qilishni, yaxshilik va yomonlikni ajratishni, o'zini tutishni o'rganadi. Shu bois oila tarbiyasi shaxs kamolotining poydevori sifatida qaraladi.

Sharq mutafakkirlari ham tarbiya masalasiga katta e'tibor qaratganlar. Jumladan Alisher Navoiy insonning haqiqiy komilligi uning axloqi va odobida namoyon bo'lishini ta'kidlagan. Bu esa tarbiyaning inson hayotidagi o'rni naqadar muhim ekanini ko'rsatadi.

Bugungi globallashuv davrida oila tarbiyasining dolzarbligi yanada ortib bormoqda. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi, turli madaniy oqimlar va ijtimoiy o'zgarishlar yoshlar ongiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday sharoitda oila shaxsni to'g'ri yo'naltiruvchi asosiy institut sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Oila tarbiyasini chuqur tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bu jarayon shaxs shakllanishining eng murakkab va ko'p bosqichli tizimlaridan biridir. Tarbiya faqatgina bolaga bilim yoki odob o'rgatish emas, balki uning ichki dunyosini, psixologik barqarorligini va ijtimoiy munosabatlarini shakllantiruvchi uzluksiz jarayondir. Shu sababli oila tarbiyasi pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlari kesishgan muhim yo'nalish sifatida qaraladi.

Avvalo, oila tarbiyasining asosiy xususiyati uning tabiiyligi va doimiyligidadir. Bola sun'iy muhitda emas, balki tabiiy oilaviy sharoitda ulg'ayadi. U har kuni ota-ona, aka-uka, opa-singillar bilan muloqot qiladim ularning harakatlarini kuzatadi va ulardan ta'sirlanadi. Bu jarayon ongli ravishda emas, balki ko'pincha ongsiz ravishda sodir bo'ladi. Aynan shu sababli oila tarbiyasi eng kuchli va eng uzoq ta'sir etuvchi tarbiya turi hisoblanadi.

Ikkinchi muhit jihat – oila muhitining psixologik ta'siridir. Psixologik jihatdan barqaror oilada bola o'zini xavfsiz his qiladi, bu esa uning shaxs sifatida erkin rivojlanishiga imkon beradi. Bunday muhitda bolada tashabbuskorlik, ijodkorlik va mustaqil fikrlash qobiliyati shakllanadi. Aksincha, doimiy nizolar, tushunmovchiliklar va beparvolik hukm surgan oilada bola ichki bosim ostida yashaydi, bu esa uning shaxsiy rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Uchinchi jihat – ijtimoiylashuv jarayonidir. Oila bolaning jamiyatga kirib borishidagi birinchi bosqichdir. Bola oilada ijtimoiy qoidalarni o'rganadi: navbat kutish, hurmat qilish, tinglash, javobgarlikni his etish kabi ko'nikmalar aynan shu muhitda shakllanadi. Agar bu jarayon to'g'ri kechsa, bola keyinchalik jamiyatga moslashishda qiyinchilik sezmaydi.

Oila tarbiyasida ota-onaning shaxsiy namunasi markaziy o'rinda turadi. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalar ko'proq so'z orqali emas, balki kuzatish orqali o'rganadilar. Agar ota-ona bir narsani aytib, o'zi boshqacha harakat qilsa, bola bu ziddiyatni tez sezadi va unga ishonchsizlik bilan qaraydi. Shu sababli tarbiyada eng muhim omil – bu amaliy namuna.

Shuningdek, oila tarbiyasiga ta'sir etuvchi iqtisodiy va ijtimoiy omillarni ham inobatga olish zarur. Oilaning moddiy holati, ota-onaning bandligi, jamiyatdagi ijtimoiy sharoitlar ham tarbiya sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Biroq bu omillar hal qiluvchi emas, chunki eng muhim narsa – ota-onaning e'tibori, mas'uliyati va farzandga bo'lgan munosabatidir.

Zamonaviy davrda raqamli texnologiyalar va internetning rivojlanishi oila tarbiyasiga yangi muammolarni ham olib kirdi. Bolalar ko'p vaqtini telefon va internetda o'tkazishi, ularning real hayotdagi muloqotini kamaytirishi mumkin. Bu esa ijtimoiy ko'nikmalarning sustlashishiga olib keladi. Shu bois ota-onalar farzandlarining raqamli muhitdagi faoliyatini nazorat qilishlari va ularga to'g'ri yo'nalish berishlari zarur.

Yana bir muhim jihat – oila ichidagi kommunikatsiya madaniyatidir. Oila a'zolari o'rtasida ochiq muloqot bo'lishi, har bir fikr tinglanishi va hurmat qilinishi tarbiya sifatini oshiradi. Muloqot yetishmasa, bola o'z fikrini yashirishga o'rganadi, bu esa uning ijtimoiy faolligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli oila muhitining sog'lom, mehr-oqibatga boy va barqaror bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Oila ichidagi munosabatlar qanchalik to'g'ri yo'lga qo'yilgan bo'lsa, bola shaxs sifatida shunchalik sog'lom shakllanadi. Aksincha, oiladagi beqarorlik va tushunmovchiliklar tarbiya jarayonini izdan chiqarishi mumkin.

Oila tarbiyasida yana bir muhim jihat – bu qadriyatlar tizimining shakllanishidir. Bola oilada milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtiradi. Masalan: kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, halollik, mehnatsevarlik, sabr-toqat kabi fazilatlar aynan oilaviy muhitda shakllanadi. Bu qadriyatlar keyinchalik shaxsning hayotiy prinsiplariga aylanadi va uning jamiyatdagi hatti-harakatlarini belgilaydi. Shuningdek, oila tarbiyasi bolaning intellektual rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ota-onaning kitob o'qishga bo'lgan munosabati, bilimga qiziqishi va farzandini rag'batlantirishi bolada ilmga intilish hissini kuchaytiradi. Agar oilada bilim qadrlansa, bola ham o'qishga izlanishga va o'z ustida ishlashga moyil bo'ladi. Bu esa uning kelajakdagi muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Muhokama jarayonida shuni ham ta'kidlash kerakki, oila tarbiyasi faqat erta bolalik davri bilan cheklanib qolmaydi. U insonning butun hayoti davomida ma'lum darajada davom etadi. Ota-ona bilan munosabatlar, oilaviy qadriyatlar va muhit ta'siri kattalikka yetgan shaxs hayotida ham sezilib turadi. Shu sababli oila tarbiyasi uzluksiz jarayon sifatida qaralishi lozim.

Oila tarbiyasi bo'yicha olib borilgan tahlil va nazariy yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, shaxs kamoloti jarayonida oila eng asosiy va hal qiluvchi omil hisoblanadi. Oila muhitining sifati, ota-onaning tarbiyaga bo'lgan yondashuvi hamdailaviy qadriyatlarning darajasi bevosita bolaning shaxs sifatida shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Birinchi muhim natija shundan iboratki, sog'lom va barqaror oilaviy muhitda tarbiya topgan bolalarda psixologik barqarorlik yuqori bo'ladi. Bunday bolalar o'ziga ishonuvchan, mustaqil fikrlaydigan va hayotiy qiyinchiliklarga chidamli shaxs sifatida shakllanadi. Ular stressli vaziyatlarda ham o'zini boshqara oladi va to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Ikkinchi natija – oila tarbiyasi axloqiy fazilatlarining shakllanishida asosiy rol o'ynaydi. Halollik, vijdonlilik, rostgo'ylik, mehr-oqibat, kattalarga hurmat va kichiklarga izzat jabi qadriyatlar aynan oilada mustahkamlanadi. Bunday fazilatlariga ega shaxs jamiyatda ijobiy obro'ga ega bo'ladi va ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyat qozonadi.

Uchinchi natija sifatida shuni aytish mumkinki, oila tarbiyasi shaxsning ijtimoiylashuv jarayonini tezlashtiradi va yengillashtiradi. To'g'ri tarbiya olgan bola jamiyatga moslashishda qiynalmaydi, muloqot qilish ko'nikmalarini oson egallaydi va jamoada o'z o'rnini tez topadi. Bu esa uning kelajakdagi ijtimoiy faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

To'rtinchi muhim natija – oila tarbiyasining ta'lim jarayoniga bevosita ta'siridir. Oilada ilmga hurmat va bilim olishga qiziqish shakllantirilgan bolalar maktabda va keyingi ta'lim bosqichlarida yuqori natijalarga erishadi. Ular o'qishga mas'uliyat bilan yondashadi mustaqil ishlash va izlanish ko'nikmalarini rivojlantiradi

Beshinchi natija shundan iboratki, oila tarbiyasi yoshlarni turli salbiy tashqi ta'sirlardan himoya qiluvchi asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi. Bugungi kunda internet, ijtimoiy tarmoqlar va turli axborot oqimlari yoshlar ongiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Sog'lom oilaviy tarbiya esa ularni noto'g'ri g'oyalar, zararli axborotlar va salbiy odatlardan himoya qiladi.

Oltinchi natija – oila tarbiyasi shaxsda hayotiy qadriyatlar tizimini shakllantiradi. Oila orqali shakllangan qadriyatlar insonning butun hayoti davomida uning xatti-harakatlarini boshqaradi. Bunday qadriyatlar shaxsning maqsad qo'yishi, qaror qabul qilishi va jamiyatda o'z o'rnini topishida muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Yettinchi natija sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, oila tarbiyasi jamiyatning umumiy ma'naviy darajasini belgilaydi. Agar oilalarda sog'lom tarbiya ustuvor bo'lsa, jamiyatda ham ma'naviy yetuk, mas'uliyatli va bilimli avlod shakllanadi. Aksincha, tarbiyadagi kamchiliklar jamiyatda turli ijtimoiy muammolarning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin.

Umuman olganda, oila tarbiyasi natijasida shaxsda quyidagi asosiy sifatlar shakllanishi kuzatiladi: mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik, axloqiy barqarorlik, ma'naviy yetuklik, bilimga intilish va jamiyatga foydali bo'lishga harakat qilish.

Xulosa qilib aytganda, oila tarbiyasi shaxs kamolotining eng asosiy, eng muhim va ajralmas poydevori hisoblanadi. Insonning butun hayoti davomida erishadigan muvaffaqiyatlari, uning jamiyatdagi o'rne, ma'naviy darajasi va axloqiy fazilatlarini bevosita oilada olgan tarbiyasiga bog'liqdir. Shu sababli oila nafaqat biologik yoki ijtimoiy birlik, balki shaxsni shakllantiruvchi eng birinchi va eng kuchli tarbiya maskani sifatida qaraladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. I.A.Karimov – “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch”. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
2. Pedagogika nazariyasi va tarbiya metodikasi bo'yicha darsliklar. Oliy ta'lim muassasalari uchun o'quv qo'llanmalar.
3. Psixologiya asoslari: umumiy va yosh psixologiyasi bo'yicha o'quv qo'llanmalar.
4. Oila psixologiyasi va shaxs rivojlanishi bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari.
5. <https://www.unesco.org> – Ta'lim, tarbiya va yoshlar rivojlanishi bo'yicha rasmiy materiallar
6. <https://uz.wikipedia.org> – Umumiy ensiklopedik ma'lumotlar (tarbiya, oila, jamiyat tushunchalari)
7. <https://www.psychologytoday.com> – Oila psixologiyasiva shaxs rivojlanishi bo'yicha maqolalar